

बालमजूरी निर्मुलन व पुनर्वसन राज्य
कृती आराखड्याची अंमलबजावणी:
वित्त विभागाची भूमिका व सहभाग.

**महाराष्ट्र शासन
वित्त विभाग**

शासन निर्णय क्रमांक: शासाउ-१०१३-प्र.क्र.३३/साउ

मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२,
दिनांक: १५ फेब्रुवारी, २०१४.

संदर्भ:- १) याचिका क्रमांक ४६५/१९८६ मधील सर्वोच्च न्यायालयाचा निवाडा

- २) उद्योग उर्जा व कामगार विभाग, क्रमांक-सीएलए-२००६/प्र.क्र.२९९/कामगार-७-अ, दिनांक २५ एप्रिल, २००६ व सीएलए-२००९/(४)/काम-४, दिनांक २ मार्च, २००९.
- ३) उद्योग उर्जा व कामगार विभाग, क्रमांक-सीएलए-२००६/प्र.क्र.३९२/कामगार-७-अ, दिनांक ३ जुलै, २००७
- ४) शासन निर्णय, उद्योग उर्जा व कामगार विभाग क्रमांक-सीएलए-२०११/प्र.क्र.२५९/कामगार-४, दिनांक ७.१२.२०११

प्रस्तावना -

बालमजूरीमुळे बालकांच्या शारीरिक स्वास्थ्यावर विपरीत परिणाम होतो तसेच त्यांना शिक्षणापासून वंचित रहावे लागते. यामुळे अशा बालकांचे भविष्य अंधःकारमय होत आहे. मूलतः गरीबी हे बालमजूरीचे प्रमुख कारण आहे. आर्थिक विवंचनेमुळे या मुलांना कोवळ्या वयात शारीरिक व बौद्धिक प्रगतीस बाधा येईल अशा पध्दतीची कामे करावी लागतात. त्यामुळे इतर मुलांच्या तुलनेत त्यांची शारीरिक व बौद्धिक प्रगती होऊ न शकल्यामुळे त्यांनी काम करून अर्थार्जन केले तरी त्यांच्या एकंदरीत परिस्थितीमध्ये सुधारणा होत नाही. या विषयाबाबतची सामाजिक व आर्थिक गुंतागुंत लक्षात घेऊन बालमजूरीचे निर्मुलन करण्यासाठी सर्व संबंधित विभागांमध्ये समन्वय असणे, तसेच सर्व संबंधित विभागांनी त्यांचेशी संबंधित मुद्द्यांबाबत प्रभावीरित्या कार्यवाही करणे आवश्यक असल्याचे शासनाच्या निदर्शनास आले. तसेच मा.सर्वोच्च न्यायालयाने देखील याबाबत कार्यवाहीचे निर्देश केंद्र व राज्य शासनास याचिका क्र.४६५/१९८६ मध्ये दिले आहेत. त्यानुसार सर्व संबंधित विभागाचा सहभाग असणाऱ्या आणि कामगार विभागाने “यशदा”, पुणे यांचे मदतीने तयार केलेल्या “राज्य कृती आराखड्यास” शासन निर्णय दिनांक ३ जुलै, २००७ अन्वये मान्यता दिली होती. दरम्यान केंद्र शासनाने मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९ पारित केला आहे. त्यामुळे या दोन्ही अधिनियमांमधील तरतुदींची एकत्रितपणे व सुसंगतरित्या अंमलबजावणी करण्याची आवश्यकता निर्माण झालेली आहे.

याबाबत मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली “यशदा”, पुणे येथे दिनांक ४ जुलै, २०११ रोजी सर्व संबंधित विभागांचे सचिव/प्रधान सचिव, स्वयंसेवी संस्था, राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्पाचे प्रकल्प संचालक यांचे समवेत कार्यशाळा घेण्यात आली. त्याचबरोबर मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली राज्य संनियंत्रण समितीच्या दिनांक १७ ऑगस्ट, २०११ रोजीच्या बैठकीत या विषयावर चर्चा करून सुधारीत बालमजूरी निर्मुलनाच्या आराखड्यास समितीने मान्यता दिली आहे.

बालकामगारांचे आर्थिक, सामाजिक व शारीरिक शोषण थांबवून त्यांना शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठीच्या या कृती आराखड्यातील विभागाशी संबंधित बाबींची अंमलबजावणी व

संनियंत्रण प्रभावीपणे होणे आवश्यक आहे. त्यासाठी विभागातील सर्व संबंधित अधिकाऱ्यांनी या बाबींची अंमलबजावणी करणे आवश्यक आहे. या सर्व बाबी लक्षात घेता कृती आराखड्यातील विभागाशी संबंधित बाबींची प्रभावी अंमलबजावणी होण्यासाठी विभागामार्फत सर्व संबंधित अधिकाऱ्यांना शासन स्तरावरून निर्देश देण्याची बाब विचाराधीन होती, त्यानुसार पुढीलप्रमाणे निर्देश देण्यात येत आहेत.

शासन निर्णय:-

कामगार विभागाच्या बालमजुरी निर्मूलन व पुनर्वसन राज्य कृती आराखड्यातील बाबींचे राज्यस्तरावर संनियंत्रण करण्यासाठी मा.मुख्य सचिवांचे अध्यक्षतेखाली राज्य संनियंत्रण समितीमध्ये सचिव, वित्त विभाग हे सदस्य आहेत. बाल कामगार हे कमी आर्थिक मोबदल्यात जास्त काळ काम करतात. त्यामुळे काही उद्योजक बाल कामगारांची पिळवणूक करतात. याबाबत सर्व क्षेत्रात जनजागृतीची आवश्यकता आहे. या बाबी लक्षात घेता कृती आराखड्यातील विभागाशी संबंधित बाबींची प्रभावी अंमलबजावणी होण्यासाठी विभागातील अधिकारी/कर्मचारी पुढीलप्रमाणे कार्यवाहीसाठी जबाबदार राहतील:-

(१) राज्य सार्वजनिक उपक्रमाकडून/महामंडळांकडून विविध कर गोळा करतांना देण्यात येणाऱ्या बिल/पावती, प्रमाणपत्रे, सर्व महामंडळे यांनी आपले विविध फॉर्म्स नमुने, प्रपत्रे इत्यादी माध्यमातून सोबत जोडलेल्या यादीपैकी (परिशिष्ट-१) किमान एक बालमजुरी विरोधी संदेश जनतेपर्यंत पोहचवावा.

(२) बाल मजुरीचे निर्मूलन करण्यासाठी वरील जबाबदारी विभागाच्या संबंधित अधिकाऱ्यांनी पार पाडावा. तसेच, आराखड्याच्या अंमलबजावणीचा आढावा नियतकालिक बैठकांमध्ये घेऊन दरवर्षी ५ मे पर्यंत कामगार आयुक्त, प्रधान सचिव/सचिव (वित्त विभाग) व प्रधान सचिव/सचिव (कामगार) यांना जिल्हास्तरीय कामगार आयुक्त कार्यालयामार्फत सोबतच्या विहित प्रपत्रात अहवाल सादर करावा.

सदर शासन निर्णय उद्योग, उर्जा व कामगार विभागाच्या (कामगार) सहमतीने निर्गमित करण्यात आला असून तो महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१४०२१५१४५४५५४१०५ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(मा.वि.कोकणे)

शासनाचे सह सचिव

प्रति,

१. मा. विरोधीपक्षनेते, दोन्ही (विधानसभा/विधानपरीषद) सभागृह, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई
२. सर्व सन्माननीय विधानसभा व विधानपरीषद सदस्य व राज्यातील संसद सदस्य

३. मा. राज्यपाल यांचे सचिव
४. मा. मुख्यमंत्री यांचे सचिव
५. मा.उप मुख्यमंत्री यांचे सचिव
६. सर्व मंत्री/राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
७. मुख्य सचिव यांचे सहसचिव
८. राज्य सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित सर्व प्रशासकीय विभागांचे अपर मुख्य सचिव/
९. प्रधान सचिव/सचिव
१०. प्रधान सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई.
११. महासंचालक, प्रसिध्दी संचालनालय, मंत्रालय, मुंबई.
१२. सर्व विभागीय आयुक्त,
१३. सर्व जिल्हाधिकारी व जिल्हा दंडाधिकारी,
१४. सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी,
१५. पोलीस महासंचालक, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई,
१६. कामगार आयुक्त, मुंबई,
१७. आयुक्त, महिला व बालकल्याण, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई,
१८. महासंचालक, यशदा, पुणे,
१९. शिक्षण संचालक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे,
२०. संचालक, आरोग्य सेवा, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई,
२१. आयुक्त, विक्रीकर विभाग,
२२. प्रबंधक, लोकआयुक्त, उप लोकआयुक्त यांचे कार्यालय, मुंबई.
२३. महालेखापाल- १, २ व ३, मुंबई/नागपूर
२४. राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचे व्यवस्थापकीय संचालक/मुख्य कार्यकारी अधिकारी इ.
२५. सर्व सहसचिव/उप सचिव, वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई
२६. बहुजन समाज पार्टी, डी-१ इन्सा हटमेंट, आज्ञाद मैदान, मुंबई -१
२७. भारतीय जनता पार्टी, महाराष्ट्र प्रदेश, सी.डी. ओ बॅरक क्र १, योगक्षेम समोर, वसंतराव भागवत चौक, नरिमन पॉईंट, मुंबई -१०
२८. भारतीय कम्युनिस्ट पार्टी, महाराष्ट्र कमिटी, ३१४, राजभुवन, एस.व्ही. पटेल रोड, मुंबई- ४
२९. भारतीय कम्युनिस्ट पार्टी, (मार्क्सवादी) महाराष्ट्र कमिटी, जनशक्ती हॉल, ग्लॉक मिल पॅलेस, वरली, मुंबई १३.
३०. इंडियन नॅशनल काँग्रेस, महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस (आय) समिती, टिळक भवन, काकासाहेब गाडगीळ मार्ग, दादर मुंबई -२५
३१. नॅशनलिस्ट काँग्रेस पार्टी, राष्ट्रवादी भवन, फ्री प्रेस जनरल मार्ग, नरिमन पॉईंट, मुंबई - २१
३२. शिवसेना, शिवसेना भवन, गडकरी चौक, दादर, मुंबई-२८
३३. निवडनस्ती (सा उ)

परिशिष्ट-१

शासन निर्णय क्रमांक-शासाउ-१०१३/प्र.क्र.३३/साउ, दिनांक १५ फेब्रुवारी, २०१४ चे सहपत्र.

घोषवाक्य

१. करु या निश्चय पक्का, बाल कामगार प्रथेला देऊया धक्का.
२. रोटी, खेल, पढाई, प्यार हर बच्चे का है अधिकार.
३. मोठयांनी जावं कामाला, मुलांनी जावं शाळेला.
४. कामाऐवजी मुले शाळा शिकतील तर निश्चितच समृद्ध भारत ते घडवतील.
५. हात जोडा शपथ घ्या अभियान.
 - अ. मुलांची काळजी व संरक्षणाची जबाबदारी घेऊ.
 - ब. बालकास कामावर ठेवणार नाही.
 - क. परिसरातील प्रत्येक मूल शाळेला जाईल यासाठी प्रयत्न करीन.
 - ख. माझ्या आजूबाजूस कोणालाही कामावर बालमजूर ठेवू देणार नाही.

वरील शपथ मी घेतलीय-तुम्हीपण घ्या- मुलांचे बालपण जोपासा.

६. बाल मजदूरीके खिलाफ हमने छेडी है जंग, बोलो आप है हमारे संग.
७. आवो मिलकर हात बढाओ, बाल मजदुरी को दूर भगाओ.
८. बालमजदुरी हटाओ, बचपन बचाओ.
९. बालमजुरी प्रथा तोडा, शिक्षणाशी नाते जोडा.
१०. कामाने दुखेल बाळाची पाठ, अडवू नका त्याच्या शाळेची वाट.
११. बाल कामगारांना कामातून मुक्त करा, शिक्षण देऊन त्यांना सूझ करा.
१२. बालमजुरी प्रथा आहे अनिष्ट, सारे मिळून करु या नष्ट.
१३. जो धरील बाल रोजगाराची आस तो भोगेल कारावास.
१४. चला एकच ध्यास धरु, बाल कामगार प्रथा नष्ट करु.
१५. मुलाच्या डोक्यावर नको ओझ्याची पाटी, नुस्ती द्या त्यांच्या ग म भ न ची पाटी.

शासन निर्णय क्रमांक-शासाउ-१०१३/प्र.क्र.३३/साउ, दिनांक १५ फेब्रुवारी २०१४ चे सहपत्र.
राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमार्फत बालमजुरी निर्मुलन व पुनर्वसन राज्य कृती आराखड्याची
अंमलबजावणी.

वित्त विभागाची भूमिका व सहभाग

प्रपत्र

अ.क्र.	राज्य सार्वजनिक उपक्रमाचे नांव	बालमजुरी विरोधी संदेश मुद्रित केलेल्या दस्तऐवजाचा प्रकार व अंदाजे संख्या